

KOCAELİ AĞZINDA TARİHÎ VE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNE ÖZGÜN KELİMELER (KÖKTÜRKÇE VE KIRGIZ TÜRKÇESİ ÖRNEĞİYLE)

NURDİN USEEV*

Giriş

Bilindiği gibi edebî dilin yanında belirli bir yörenin halkına özgün olan ve sözlü şekilde varlığını sürdüren yerel diller, yani ağızlar dil tarihini, diller ve halklar arasındaki ilişkiyi incelemede çok önemlidir. Çünkü ağızlarda edebî dillerde, yeni metinlerde bulunmayan birçok eski şekiller ve kelimeler bulunmaktadır. Dolayısıyla ağızlardaki bu kelimeler eski yazıtları, metinleri anlamada ve dil bakımından araştırmada çok değerli, bazen de değiştirilmez verileri oluşturmaktadır. Aynı zamanda ağızlar o dili konuşan halkın tarih boyunca etkileşim içinde bulunduğu başka halkların da dil özelliklerini barındırmaktadır.

Küçük Türkistan adını taşıyan Türkiye'ye Orta Asya'dan değişik Türk boyları gelmiş, bu boyların dili de Türkiye Türkçesinin ağızlarının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızlarından diğer Türk lehçelerine özgün olan dil özelliklerini, kelimeleri bulmak mümkündür. Bildirimizde Kocaeli ağızı ele alınarak, tarihî Türk lehçelerinden Köktürkçe ve çağdaş Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesi ile benzer kelimeler incelenmiştir.¹ Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağızları arasındaki benzer kelimeler daha önce C. Alimova tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.² Biz bu değerli tezden yararlanmakla birlikte Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nün I–XII. ciltlerinden fişleme yoluyla da kelimeleri tespit etmeye çalıştık. Çünkü, C. Alimova'nın çalışmasında Türkiye Türkçesinin ağızlarının tamamı ele alındığı ve toplanan malzeme çok olduğu için ister istemez bazı kelimeler gözden kaçmıştır. Örneğin, *kıskanmak*, *çekememek* anlamında gelen **günüle-** fiili Kırgız Türkçesinde de aynı anlamda geçmektedir. Ancak bu fiil C. Alimova'nın çalışmasında yer almamıştır. Tespit ettiğimiz 65 kelimenin 33 ü C. Alimova'nın eserinde bulunmakta, 32 kelime de bulunmamaktadır. Bundan başka Kocaeli ağızı üzerinde yapılmış değişik makalelere de baktık. Örneğin, K. Acar'ın 'Kocaeli Ağızlarında Kullanımdan Düşmekte Olan Bazı Sözcükler' adlı makalesinden **arşak**, **araba goş-** gibi kelimeler alınmıştır.³ Bildirimizde kelimeler 'Kırgız Türkçesi Ağızlarında Köktürk Harfli Yazıtlara Ait Söz Varlığı' adlı çalışmamızda kullandığımız yöntemle incelenmeye alınmıştır.⁴

* Yard. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek/Kırgızistan, nuruseev@gmail.com

1 Kırgız Türkçesi hakkında geniş bilgi için bkz.: Çengel, Hülya Kasapoğlu, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Ankara, 2005; Ahmet Buran & Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Elazığ, 1999, s. 295-325.

2 Alimova, Cıldız, *Türkiye Türkçesi Ağızları ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011.

3 Kenan Acar, "Kocaeli Ağızlarında Kullanımdan Düşmekte Olan Bazı Sözcükler", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu (20-22 Nisan 2006) Bildirileri*, 2007, s. 1-22.

4 Nurdin Useev, "Kırgız Türkçesi Ağızlarında Köktürk Harfli Yazıtlara Ait Söz Varlığı", *I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

I. KOCAELİ AĞZINDA ESKİ TÜRKÇEYE ÖZGÜ KELİMELER

Çalışmamızda Eski Türkçe terimi ile VII-XIII. yüzyıllar arasındaki Köktürkçe, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi gibi yazı dilleri kast edilmektedir.⁵ Bilindiği gibi Eski Türkçe döneminde farklı Türk boyları yazı dili olarak aynı, ortak dili kullanmışlardır. Dolayısıyla günümüzdeki çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunun kökü bu döneme dayanmaktadır.

Ağızlar dilin eski, arkaik unsurlarını koruma özelliğine sahiptirler. Bu hakkında P.M. Meliyoranskiy de şöyle demiştir: ‘... çağdaş ağızlarda yeni yazıtlarda bulunmayan birçok eski şekiller ve kelimeler bulunmaktadır. Dolayısıyla ağızlardaki bu kelimeler eski yazıtları anlamada ve dil bakımından araştırmada çok değerli, bazen de değiştirilmez verileri oluşturmaktadır’.⁶ A.A. Zayançkovskiy de ağızlarda çok eski kelimelerin bulunduğunu, eski yazıtlarda geçen bazı kelimelerin ağızlardaki eski kelimelerden haberdar olmadan açıklanamayacağını ve böylece ağızların söz varlığının tarihi-karşılaştırmalı olarak incelenmesinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir.⁷ Biz de Köktürkçe ile Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ortak kelimeleri incelediğimiz çalışmamızda Kırgız Türkçesi ağızlarında Köktürkçeye özgü 64 kelimenin olduğunu tespit etmiştik. Üstelik ağızlardaki kelimelerin yardımıyla Köktürkçedeki **bört, alaň** gibi bazı kelimelerin, bunun tam terinde Köktürkçe vasıtasıyla Kırgız Türkçesi ağızlarındaki töz kelimeisinin anlamını açıklayabilmistik.⁸

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki eskicil unsurları, onun içinde Eski Türkçeye mahsus dil özelliklerini ele alan çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, E.Gökçür, ‘Van Gölü Havzası Ağızlarında Kullanılan Eski Türkçe ve Orta Türkçe Menşeli Sözcükler Üzerine’ adlı makalesinde Van gölü havzası ağızlarından **aba, berk, ogrı** vb. gibi Eski Türkçeye özgü kelimeleri tespit etmiştir.⁹ A.Ata, ‘Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler’ adlı makalesinde Derleme Sözlüğünde, yani Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan Eski Türkçe kelimeleri çıkarmaya çalışmıştır.¹⁰ Biz yaptığımız inceleme sonucunda Kocaeli ağzında Eski Türkçeye mahsus altı kelime bulabildik:

1. anaç – yaşlanmış anne, orta yaşlı, ergin kadın.

Kocaeli ağzında *yaşlanmış anne, orta yaşlı, ergin kadın* anlamına gelen **anaç** kelimesi

Eski Uygurcada *annecik* anlamında geçmektedir.¹¹ Divanü-Lügat’it-Türk’de de herkesin anası imiş gibi kendini sevdiren ve küçüklüğünde büyük bir anlayış gösteren kız çocuğu

Bölümü ve Türk Dili Kurumu, Afyon Karahisar, Türkiye, 18-20 Kasım, 2009, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri* ed. Cengiz Alyılmaz, Metin Yılmaz, Özgür Ay, Afyonkarahisar, 2010, s. 281-296.

5 Geniş bilgi için bkz.: Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2004, s. 130-177.

6 P. M. Meliyoranskiy, Arab-filolog O Turetskom Yazıke, Sankt-Petersburg, 1900, s. 2.

7 A. A. Zayançkovskiy, “Tartışma Konuşması”, *Voprosi Dialektologii Tyurkskih Yazıkov*, Bakü, 1958, s. 133.

8 Nurdin Useev, “Kırgız Türkçesi Ağızlarında...”, s. 281-296.

9 Engin Gökçür, “Van Gölü Havzası Ağızlarında Kullanılan Eski Türkçe ve Orta Türkçe Menşeli Sözcükler Üzerine”, *Diyalektolog*, 4 (2012), s. 35-45.

10 Aysu Ata, “Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler”, *Türkoloji Dergisi*, C.XIII, S. 1, Ankara, 2000, s. 67-99.

11 DS I, 246; Nadelyayev V. M. vd. *Drevnetyurkskiy Slovar’*, Moskova-Lenigrad, 1969, s. 43.

bildirmektedir.¹² Koceli ağzında *yaşlanmış anne, orta yaşlı, ergin kadın* anlamına geldiğine göre anaç sözü anlam değişmesine uğramıştır. Fakat ses yapısını korumuştur.

2. ağula- – zehirlemek.

Divanü-Lügat'it-Türk'deki 'Ol aşın **aguladı** (*O, yemeğini zehirledi*)' cümlesinde geçen ve zehirlemek anlamına gelen **agula-** fiili Kocaeli ağzında **ağula-** şeklinde geçmekte ve aynı anlamı, zehirlmeyi yansıtmaktadır.¹³ Sadece orta hece **g** sesi yumuşayarak ince **ğ** sesine dönüşmüştür.

3. ece – büyük kardeş, ağabey.

Köl Tigin yazıtındaki 'Anta kisre inisi **eçisin** teg kılınmaduk erinç, oğlu kañın teg kılınmaduk erinç (*Ondan sonra erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz*) (Köl Tigin, Doğu 5)' cümlesinde geçen **eçi** kelimesi *ağabey* anlamına gelmektedir.¹⁴ Söz konusu kelime Kocaeli ağzında **eçe** şeklinde yer alarak aynı anlama gelmektedir.¹⁵ Yani Köktürkçedeki gibi *ağabey* anlamını yansıtmaktadır. Sadece söz sonundaki dar **i** sesi söz başındaki geniş **e** sesinin etkisiyle geniş **e** sesine dönüşmüştür.

4. otaçı – doktor.

Köktürk harfli Yenisey yazıtlarından Suglug-Adır-Aksı (E 61, 3) yazıtında geçen Lüy Pek Otaçı kişi adında, Divanü-Lügat'it-Türk'de yer alan '**Otaçı** közüg enüçledi (*Doktor göze inen perdeye ilaç koydu*)' cümlesinde kullanılan **otaçı** kelimesi doktor anlamına gelmektedir.¹⁶ **Otaçı** kelimesi Kocaeli ağzında hiç değişikliğe uğramadan **otaçı** şeklinde ve *doktor* anlamında varlığını korumuştur.¹⁷

5. arı – kutsal (DS I, 313).

Kocaeli ağzında *kutsal* anlamına gelen **arı** kelimesi bulunmaktadır. Türkçenin tarihî ses değişimine göre bu kelime Eski Türkçede **arig** şeklinde geçmesi gerekmektedir. Çünkü Eski Türkçedeki birden fazla heceli kelimelerin sonundaki **g** sesi Oğuz dillerinde düşmektedir.¹⁸ Gerçekten de Eski Uygurcada kutsal anlamına gelen **arig** sözü kullanılmaktadır: Biz **arig** biz (*Biz kutsalız*) (TT II).¹⁹ Demek ki Kocaeli ağzındaki *kutsal* anlamına gelen **arı** sözünü Eski Türkçeye özgü bir kelime diye değerlendirebiliriz.

6. sünge – ucunda ıslak bez bağlanan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırick (DS X, 3715).

Kocaeli ağzında *ucunda ıslak bez bağlanan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırick* anlamına gelen **süngen** kelimesi bulunmaktadır. Aynı zamanda Köktürkçede uzun ağaç saplı, sivri

12 DLT I, s. 52.

13 DS I, 114; DLT I, s. 24.

14 Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara, 2008, s. 25; Hatice Şirin User, *Köktürk ve Ötügen Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*, Konya, 2009, s. 248.

15 DS V, 1663.

16 Nurdin Useev, *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekster*, Bişkek, 2011, s. 534; DLT I, s. 299.

17 DS IX, 3292.

18 Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul, 2012, s. 177

19 Nadelyayev V. M. vd. *Drevnyurkskiy Slovar'...*, s. 52.

demir uçlu silahı, cıdayı, mızrağı bildiren **süngü** kelimesi bulunmaktadır: **Süngü** batımı karıg söküpen Kögmen yışig toga yoprip Kırkız bodunug uda basdımız (*Mızrak batımı karı söküp Kögmen dağlarını aşarak Kırkız halkını uykuda (iken) bastık*) (Köl Tigin, Doğu 35).²⁰ Bize göre Kocaeli ağzındaki **sünge** kelimesi Köktürkçedeki **süngü** kelimesinin hem anlamı hem ses yapısı değişmiş şeklidir.

2. KOCAELİ AĞZINDA KIRGIZ TÜRKÇESİNE ÖZGÜ KELİMELER

Yukarıda belirtildiği gibi Kocaeli ağzında Kırgız Türkçesine benzer 69 kelime tespit edilmiştir. Bunları da özelliklerine göre aşağıdaki gibi tasnif ederek ele almayı uygun gördük.

2.1. HEM SES, HEM DE ANLAM AÇISINDAN BENZER KELİMELER

Bu kelimeler hem Kocaeli ağzında, hem de Kırgız Türkçesinde aynı anlamda, benzer ses yapısında bulunmaktadır. Örneğin, Kocaeli ağzında *kedı* anlamında kullanılan **mışık** kelimesi Kırgız Türkçesinde de aynı ses yapısında yer alarak *kedı* anlamına gelmektedir.

1. **açkıç** – anahtar (C.A).

Kocaeli ağzında *anahtar* anlamında geçen **açkıç** kelimesi Kırgız Türkçesinde de aynı şekilde *anahtar* anlamında kullanılmaktadır: Batış **açkıçtı** taba albay ubara boldu (*Batış anahtarı bulamayıp eziyet çekti*) (Baytemirov).²¹

2. **aga** – ağabey (C.A).

Kırgız Türkçesinde *ağabey* anlamında kullanılan 'Makiştin agası usta sergey (*Makiş'in ağabeyi usta Sergey*)'²² **aga** kelimesi Kocaeli ağzında da aynı ses yapısında ve benzer anlamda geçmektedir.²³

3. **anjız** – ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap kısmı.

Kocaeli ağzında *ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap kısmı* anlamında geçen **anjız** kelimesi Kırgız Türkçesinde de aynı şekilde *ekin biçildikten sonra tarlada kalan kısmı* anlamında kullanılmaktadır: Baldar uylardı **anjızga** baylap koyuştu (*Çocuklar inekleri anjıza bağladılar*) (Abdukarimov).²⁴

4. **arık** - su yolu, ark (C.A).

Kırgız Türkçesinde *su yolu, ark* anlamında kullanılan 'Arıkka suu saluu (Arka su koymak)²⁵ **arık** kelimesi Kocaeli ağzında da **arık** şeklinde ve *su yolu, ark* anlamında geçmektedir.²⁶

20 Talat Tekin, *Orhon Yazıtları...*, s. 34-35.

21 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin Sözdüğü*, Bişkek, 2010, s. 139; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, C. I. Frunze, 1985, s. 82; DS I, 55.

22 I. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 22; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 20.

23 DS I, 74.

24 I. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 102; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 60; DS I, 271.

25 I. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 120; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 73.

26 DS I, 315.

5. **bastır-** – kümes hayvanlarını kuluçkaya yatırmak

Bas- fiilinin ettirgenlik şekli olan **bastır-** fiili hem Kocaeli ağzında, hem de Kırgız Türkçesinde *kümes hayvanlarını kuluçkaya yatırmak* anlamında geçmektedir.²⁷

6. **bekit-** – kapatmak, tıkamak, örtmek (C.A).

Kocaeli ağzında *kapatmak, tıkamak, örtmek* anlamında geçen **bekit-** fiili Kırgız Türkçesinde de aynı şekilde *kapatmak, kilitlemek* anlamında kullanılmaktadır: Darbazanı **bekitse**, daarıy albayt eç adam (*Kapıyı kapatırsa, hiç kimse dokunamaz*) (Er Tabıldı).²⁸

7. **mışık** – kedi (C.A) (Kırım Tatarları).

Kırgız Türkçesinde *kedi* anlamında **mışık** kelimesi kullanılmaktadır: **Mışıkka** oyun, çıkınga ölüm (*Kediye oyun, fareye ölüm*) (atasözü).²⁹ Söz konusu kelime Kocaeli ağzında da *kedi* anlamında geçmektedir.³⁰

8. **sak** – uyanık, tetikte (C.A).

Kırgız Türkçesinde *uyanık, tetikte* anlamında kullanılan 'Atka ceñil, tayga çak, Uykusu çok, colgo **sak** (*Ata hafif, taya uygun, Uykusu yok, yolda uyanık*) (Manas)³¹ **sak** kelimesi Kocaeli ağzında da **sak** şeklinde ve *uyanık, tetikte* anlamında geçmektedir.³²

9. **sun-** – dokunmak, elini uzatmak, uzanmak.

Kocaeli ağzında *dokunmak, elini uzatmak, uzanmak* anlamında geçen **sun-** fiili Kırgız Türkçesinde de aynı şekilde *elini uzatmak* anlamında kullanılmaktadır: Oñ koluñdu beri sun, Koştoşoyun can dosum (Kurmanbek).³³

10. **uyut-** – yoğurt yapmak için sütü mayalamak (C.A).

Uyu- fiilinin ettirgenlik şekli olan **uyut-** fiili hem Kocaeli ağzında, hem de Kırgız Türkçesinde *yoğurt yapmak için sütü mayalamak* anlamında geçmektedir.³⁴

11. **eriş** – dokuma tezgâhlarında uzunluğuna atılan ip, arış, boy ipliği.

Kırgız Türkçesinde *dokuma tezgâhlarında uzunluğuna atılan ip, arış, boy ipliği* anlamında kullanılan 'Asıl cibektin erişin çubap kördü (*Asıl, ipeğin erişini boşaltdı*) (Sıdıkbekov)³⁵ **eriş** kelimesi Kocaeli ağzında da **eriş** şeklinde ve aynı anlamında geçmektedir.³⁶

27 Cıldız Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 222; DS II, 548.

28 İ. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 211; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 126; DS II, 602.

29 İ. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 955; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, C. II, Frunze, 1985, s. 49.

30 DS IX, 3192.

31 İ. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1063; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 123.

32 DS X, 3516.

33 İ. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1105; K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 165; DS X, 3697.

34 Cıldız Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 335; DS XI, 4051.

35 İ. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1425.

36 DS V, 1771.

Gördüğümüz gibi Kocaeli ağzında geçen 11 kelime hem anlam hem de ses bakımından hiç değişikliğe uğramadan Kırgız Türkçesinde de bulunmaktadır.

2.2. ANLAM BAKIMINDAN AYNI; SES BAKIMINDAN DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN KELİMELER

Bu tür kelimelerin anlamları Kırgız Türkçesinde ve Kocaeli ağzında da aynıdır. Ancak bu kelimelerin ses yapısında değişiklikler mevcuttur. Örneğin, Kırgız Türkçesinde *geçen sene, yıl* anlamına gelen **bıltır** kelimesi Kocaeli ağzında **bıldır** şeklinde geçmektedir. Yani kelime ortasındaki **t** sesi ötümlüleşerek **d** sesine (-t- > -d-) dönmüştür.

Köktürk harfli yazıtlarda ve Kırgız Türkçesi ağızlarında anlam bakımından aynı ses bakımından değişikliğe uğrayan kelimelerin sayısı 18'dir.

1. **abart-** - olduğundan fazla göstermek, büyütme, mübalâğa etmek (C.A).

Kocaeli ağzında **abart-** şeklinde geçerek *olduğundan fazla göstermek, büyütme, mübalâğa etmek* anlamında kullanılan fiil,³⁷ Kırgız Türkçesinde aynı anlamda ancak **apırt-** şeklinde yer almaktadır: Omor **apırta** süylödü (*Omor abartarak konuştu*) (Sıdıkbekov).³⁸ Bir başka deyişle kelime içindeki **p** sesi Kocaeli ağzında ötümlüleşerek **b** sesine, dar **ı** ünlüsü geniş **a** ünlüsüne dönüşmüştür.

2. **acırak** – az acı, acımsı (C.A).

Kırgız Türkçesinde *az acı, acımsı* anlamında kullanılan **acıurak** kelimesi Kocaeli ağzında aynı anlamda, **acırak** şeklinde geçmektedir.³⁹

3. **ârı** – -den doğru, -den yana.

Kocaeli ağzında *-den doğru, -den yana* anlamında **ârı** edatı geçmektedir.⁴⁰ Söz konusu edat Kırgız Türkçesinde **arı** şeklinde, ancak aynı anlamda kullanılmaktadır: Şaardan **arı** beş kilometre cerde köl bar (*Şehirde 5 kilometre doğru göl vardır*) (Cantöşev).⁴¹ Kocaeli ağzında bu kelime başındaki **a** sesi uzun ünlü ise, Kırgız Türkçesinde kısa ünlüdür.

4. **bertil-** – incinmek, burkulmak (C.A).

Kocaeli ağzında **bertil-** şeklinde geçerek olduğundan *incinmek, burkulmak* anlamında kullanılan fiil,⁴² Kırgız Türkçesinde aynı anlamda ancak **mertin-** şeklinde geçmektedir: Küçtüü küçönsö, küçünö kelet, Küçü çok küçönsö, beli **mertinet** (*Güçlü gücenirse gücüne gelir, Gücü yok gücenirse, beli incinir*) (atasözü).⁴³ Bu fiilde kelime başı **b** sesinin **m** sesine, kelime sonu **l**

37 DS I, 12.

38 İ. Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 106; K.K. Yudahin, *Kırgızsko-Ruskiy I...*, s. 62.

39 Cildiz Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 61.

40 DS I, 313.

41 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 120; Yudahin, *Kırgızsko-Ruskiy I...*, s. 72.

42 DS II, 637.

43 DS X, 3899; Yudahin, *Kırgızsko-Ruskiy II...*, s. 26.

sesinin **n** sesine dönüşmesi yer almaktadır. Bilindiği gibi kelime başındaki **b** sesinin korunması Oğuzca bir unsur olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴ **M** sesine dönüşmesi de bazı Kıpçak Türk lehçelerinin özelliğidir.

5. **bıldır** – geçen yıl (C.A).

Kırgız Türkçesinde *geçen yıl*, *sene* anlamında **bıldır** kelimesi kullanılmaktadır: Zuura **bıldır** otuz eki kozu sıyılık alğan (*Zuura geçen sene otuz iki kuzu ödül almıştır*) (Bayalınov).⁴⁵ Söz konusu kelime Kocaeli ağzında **bıldır** şeklinde, yani kelime içi **t** sesi ötümlüleşerek **d** eşine dönüşmüş şekilde geçmektedir.⁴⁶

6. **dam-** – damlamak (C.A).

Kocaeli ağzında *damlamak* anlamında **dam-** fiili geçmektedir.⁴⁷ Söz konusu fiil Kırgız Türkçesinde **tam-** şeklinde, ancak aynı anlamda kullanılmaktadır: Mina-mına tamçı turat **tamganı** (*Damla şimdi damlayacak halde*) (Tokombaev).⁴⁸ Bu kelimedeki ses farklılığı Kırgız Türkçesinde **t** olan sesin Kocaeli ağzında ötümlü **d** olmasıdır. Bilindiği gibi Eski Türkçedeki kelime başı **t** sesi bazı Türk lehçelerinde, onun içinde Kırgız Türkçesinde korunurken, bazı Türk lehçelerinde, özellikle Oğuz grubuna giren Türkiye Türkçesinde, Azeri Türkçesinde ötümlüleşerek **d** sesine dönüşmüştür.⁴⁹ **Dam-** fiilinde bu ses değişikliği görülmektedir.

7. **deş-** – delmek, yarmak, yara açmak.

Kırgız Türkçesinde *delmek*, *yarmak*, *yara açmak* anlamında kullanılan (Kee biröösü cük cüktöp, Murdun **teşken** ögüzdün (*Bazıları yük yükleyip, Öküzün burnunu delmişler*))⁵⁰ **deş-** fiili Kocaeli ağzında **deş-** şeklinde geçmektedir.⁵¹ Yani yukarıdaki **dam-** fiilindeki ses değişikliği, **t** sesinin ötümlüleşerek **d** sesine dönüşmesi yer almaktadır.

8. **döş** – gerdan, göğüs.

Kocaeli ağzında *gerdan*, *göğüs* anlamında **döş** kelimesi geçmektedir.⁵² Söz konusu kelime Kırgız Türkçesinde **töş** şeklinde, ancak aynı anlamda kullanılmaktadır: Koydun **töşü** (*Koyunun göğsü*).⁵³ Bu kelimedeki **dam-**, **deş-** fiillerinde görülen ses değişikliği, ötümsüz **t** sesinin ötümlü **d** sesine dönüşmesi yer almaktadır.

44 Z. Korkmaz, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı 1972*, Ankara, 1975, s. 433-446.

45 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 292; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 72.

46 DS II, 690.

47 DS IV, 1354.

48 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1137; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 199.

49 Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 215-217

50 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1173; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 231.

51 DS IV, 1438.

52 DS IV, 1589.

53 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1137; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 199.

9. **dumağ** – grip, nezle.

Kırgız Türkçesinde *grip, nezle* anlamında kullanılan (Şasık tumoo tiygen körünöt (*Nezle olmuştur herhalde*))⁵⁴ **tumoo** kelimesi Kocaeli ağzında **dumağ** şeklinde geçmektedir.⁵⁵ Yani yukarıdaki **dam-** fiilindeki ses değişikliği, **t** sesinin ötümlüleşerek **d** sesine dönüşmesi yer almaktadır. Bundan başka **ağ** diftongunun uzun **oo** ünlüsüne dönüşmesi de görülmektedir.

10. **düzet-** – düzeltmek (C.A).

Kırgız Türkçesinde *düzeltmek* anlamında **tüzöt-** fiili kullanılmaktadır: Orfografyalık kataların tüzöttüm (*İmla hatalarını düzelttim*).⁵⁶ Söz konusu kelime Kocaeli ağzında **düzet-** şeklinde, yani kelime başı **t** sesi ötümlüleşerek **d** eşine dönüşmüş şekilde geçmektedir.⁵⁷ Bundan başka Kırgız Türkçesinde ilk hecedeki yuvarlak **ü** ünlüsünün etkisi ile ikinci hecedeki düz **e** sesi yuvarlaklaşarak **ö** sesine dönmüştür.

11. **godak** – eşek yavrusu (C.A).

Kocaeli ağzında *eşek yavrusu* anlamında **godak** kelimesi geçmektedir.⁵⁸ Bu kelime Kırgız Türkçesinde **kodik** şeklinde bulunmaktadır.⁵⁹

12. **göğem** – hayvanlara zarar veren gök renkli bir çeşit sinek ya da böcek (C.A).

Kırgız Türkçesinde *hayvanlara zarar veren gök renkli bir çeşit sinek ya da böcek* anlamında kullanılan (Çirkeyi da çağat, **kögöönü** da kan sorot (*Sivrisineği de sokuyor, göğemi de kanı içiyor*))⁶⁰ **kögöön** kelimesi Kocaeli ağzında **göğem** şeklinde geçmektedir.⁶¹ Yani kelime başı **k** sesi Kocaeli ağzında ötümlüleşerek **g** sesine dönüşmüştür. Bilindiği gibi Eski Türkçedeki kelime başı **k** sesi bazı Türk lehçelerinde, onun içinde Kırgız Türkçesinde korunurken, bazı Türk lehçelerinde, özellikle Oğuz grubuna giren Türkiye Türkçesinde, Azeri Türkçesinde ötümlüleşerek **g** sesine dönüşmüştür.⁶² **Göğem** kelimesinde bu ses değişikliği görülmektedir. Bundan başka kelime içi **g** sesi kelime başı ötümlü **g** sesinin etkisiyle yumuşak **ğ** sesine dönüşmüştür. Kırgız Türkçesinde ilk hece yuvarlak **ö** sesinin tesiri ile son hece **e** sesi yuvarlak, uzun **öö** sesine dönüşmüştür.

13. **göğer-** – bitki büyüyerek yeşermek, yeşillenmek (C.A).

Kocaeli ağzında **göğer-**,⁶³ Kırgız Türkçesinde **kögör-** 'Caan caapü, egin kögördü (Yağmur yağarak ekin yeşerdi)'⁶⁴ şeklinde geçen ve *bitki büyüyerek yeşermek, yeşillenmek* anlamına gelen

54 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1218; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 266.

55 DS IV, 1601.

56 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1229; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 278.

57 DS IV, 1646.

58 DS VI, 2091.

59 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 715; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 391.

60 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 755; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 414.

61 DS VI, 2128.

62 Karaağaç, *Türkçenin Ses...*, s. 182-183; E.R. Tenişev vd. *Sravnitel'no-Istoriceskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Fonetika*, Moskova, 1984, s. 193-195

63 DS VI, 2128.

64 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 755; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 391.

fiilde **göğem** kelimesinde olduğu gibi kelime başındaki ötümsüz **k** sesinin ötümlü **g** sesine dönüşmesi ses olayı görülmektedir. Bundan başka Kırgız Türkçesinde ikinci hecedeki düz **e** sesi ilk hecedeki yuvarlak **ö** ünlüsünün etkisiyle yuvarlaklaşmış ve **ö** sesine dönüşmüştür.

14. **güney** – her zaman güneş alan yer.

Kırgız Türkçesinde *her zaman güneş alan yer* anlamında **küngöy** kelimesi geçmektedir: **Küngöy** küngö çağılıp, Teskey cagı kölökö (*Güneş alan yeri güneşe yansıyor, güney tarafı gölgeli*).⁶⁵ Bu kelime Kocaeli ağzında **güney** şeklinde yer almaktadır.⁶⁶ Yani **göğem** ve **göger-** kelimele- rindeki gibi kelime başındaki ötümsüz **k** sesinin ötümlü **g** sesine dönüşmesi ses olayı görül- mektedir. Bundan başka Kırgız Türkçesinde ikinci hecedeki düz **e** sesi ilk hecedeki yuvarlak **ü** ünlüsünün etkisiyle yuvarlaklaşmış ve **ö** sesine dönüşmüştür. Bir de Kocaeli ağzında orta hece **g** sesi düşmektedir.

15. **günüle-** – kıskanmak, çekememek.

Kocaeli ağzında *kıskanmak, çekememek* anlamına gelen **günüle-** fiili geçmektedir.⁶⁷ Kırgız Türk- çesinde de *kıskanmak, çekememek* anlamına gelen **künülö-** fiili bulunmaktadır: Caman tuğan körö albayt, Caqşılık konso **künülöp** (*Kötü akraba çekemez, iyilik olursa kıskanıp*) (Osmonku).⁶⁸ Ele alınan fiilde **göğem, göger-, güney** kelimelerinde olduğu gibi kelime başındaki ötümsüz **k** sesinin ötümlü **g** sesine dönüşmesi ses olayı görülmektedir.

16. **gıvan-** – sevinmek (C.A).

Kırgız Türkçesinde *sevinmek* anlamında kullanılan (Asıl Sapardın kelgenine **kubandı** (*Asıl Sa- par'ın gelmesine sevindi*))⁶⁹ **kuban-** fiili Kocaeli ağzında **gıvan-** şeklinde geçmektedir.⁷⁰ Bu fiilde kelime başındaki ötümsüz **k** sesinin ötümlü **g** sesine, kelime içi çift dudak **b** sesinin dış dudak **v** sesine dönüşmesi ses olayı görülmektedir.

17. **haçan** – ne zaman, ne vakit (C.A).

Kocaeli ağzında *ne zaman, ne vakit* anlamında **haçan** soru zamiri bulunmaktadır.⁷¹ Bu zamir Kırgız Türkçesinde **kaçan** şeklinde kullanılmaktadır: **Kaçan** mında keldiñiz? Kayda bolot eliñiz? (*Ne zaman buraya geldiniz? Nerede Sizin halkınız?*) (Manas).⁷² Bu kelimedeki kelime başı **k** sesi Kocaeli ağzında **h** sesine dönüşmüştür. Y. Torun, Türkçenin tarihî dönemlerinde kul- lanılan soru sözcüklerinden biri olan **kaçan** sözcüğüne bugün Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde rastlanmamakta olduğunu belirterek şunları ifade etmektedir: Ayrıca bugün kaçan sözcüğünün çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımı da Türkiye Türkçesi ağızları ile çağdaş Türk lehçeleri arasındaki paralellikleri ortaya koyması ve Türkiye Türkçesi ile çağdaş Türk lehçelerinin söz varlığı açısından karşılaştırılması çalışmalarında ölçünlü dil yanında Türkiye

65 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 843.

66 DS VI, 2228.

67 DS VI, 2231.

68 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 845; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 467.

69 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 798; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 435.

70 DS VI, 2063.

71 DS VII, 2248.

72 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 670; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 361.

Türkçesi ağızlarının da önemli bir alan olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer bir durumdur.⁷³

18. **hayda-** – çifte koşulan hayvanı sürmek, dehlemek (C.A).

Kırgız Türkçesinde *sürmek, kovmak, takip etmek* anlamında kullanılan **ayda-** fiili Kocaeli ağzında *çifte koşulan hayvanı sürmek, dehlemek* anlamında ve **hayda-** şeklinde geçmektedir.⁷⁴

19. **kıskaç** - demircilerin kızgın demiri tuttıkları maşa gibi bir araç.

Kocaeli ağzında demircilerin kızgın demiri tuttıkları maşa gibi bir aracı bildiren **kıskaç** kelimesi kullanılmaktadır.⁷⁵ Kırgız Türkçesinde de ocaktaki kızgın ateşi, demiri tutmak için kullanılan alete **kıskaç** denilmektedir: Enesi eñkeyip cerden **kıskaçtı** aldı (*Annesi aşağı eğilip yerden kıskaçı aldı*) (Beşenaliev).⁷⁶ Bu kelimedeki kelime içindeki **s** sesi Kırgız Türkçesinde kelimesi sonu **ç** sesinin etkisiyle **ç** sesine dönüşmüştür.

20. **kürü-** – kar, çamu toprak vb. şeyleri kürekle sıyırarak atmak.

Kırgız Türkçesinde *kar, çamu toprak vb. şeyleri kürekle sıyırarak atmak* anlamında **kürü-** fiili kullanılmaktadır: Akbar ata eşik aldın **kürödü** (*Akbar baba kapı önündeki karı kürödü*) (Ubukeyev).⁷⁷ Aynı zamanda Kocaeli ağzında da standart Türkiye Türkçesinde görülmeyen ve Kırgız Türkçesindeki gibi *kar, çamu toprak vb. şeyleri kürekle sıyırarak atmak* anlamını veren **kürü-** fiili bulunmaktadır.⁷⁸

21. **oturgiç, oturkiç** – minder, kanepeler.

Standart Türkiye Türkçesindeki birçok kelime Arapça, Farsça kökenlidir. Bunun nedeni de 15-19. yüzyıllarda edebî dil olarak kullanılan Osmanlı Türkçesinin Arapça, Farsça ve Türkçe karışık bir dil olmasıdır. Bundan dolayı oturulacak eşya anlamında Arapça **sandalye, minder** gibi kelimeler bulunmaktadır. Ancak, yerli halkın konuşma dili olan ağızlarda bazı yabancı kelimelerin yerine tarihin derinliklerinden gelen öz Türkçe kelimeler kullanılmaktadır. Öyle kelimelerden birisi *sandalye, minder* anlamına gelen **oturgiç, oturkiç** kelimesidir.⁷⁹ Söz konusu kelime **otur-** fiilinden ve fiilden isim yapma **-giç, -kiç** ekinden oluşmaktadır. Bu kelime Kırgız Türkçesinde aynı anlamda **oturguç/olturguç** şeklinde yer almaktadır.⁸⁰ Sadece Kırgız Türkçesinde küçük ünlü uyumunun etkisinde **-giç, -kiç** ekindeki **ı, i** düz ünlüleri yuvarlak **u** ünlüsüne dönüşmüştür.

73 Yeter Torun, "Türkiye Türkçesi ve Balkan Ağızlarında 'Kaçan' Soru Sözcüğü", *Diyalektolog*, 5 (2012), s. 52-53.

74 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 283.

75 DS VIII, 2842.

76 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 882; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 500.

77 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 850; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 470.

78 DS VIII, 3048.

79 DS IX, 3296.

80 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1006; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 84.

22. **süs-** – toslamak, boynuz vurmak.

Kırgız Türkçesinde *toslamak*, *boynuz vurmak* anlamında **süz-** fiili geçmektedir: Canına uy coloso ele **süzöt** (*Yanına inek gelirse hemen toslar*) (Beysenealiev).⁸¹ Ele alınan fiil Kocaeli ağzında **süs-** şeklinde bulunmaktadır.⁸² Kocaeli ağzında bu fiildeki kelime sonu yumuşak **z** ünsüzü söz başı sert **s** ünsüzünün etkisi ile sertleşmiş ve sert **s** sesinde dönüşmüştür.

23. **yalıncat** – tek kat, hafif, ince.

Kocaeli ağzında *tek kat*, *hafif*, *ince* anlamında **yalıncat** kelimesi bulunmaktadır.⁸³ Aynı kelime Kırgız Türkçesinde *calaıncat* şeklinde kullanılmaktadır.⁸⁴ Bu kelimedeki ses farklılığı kelime başındaki sesin Kocaeli ağzında **y**, Kırgız Türkçesinde **c** olmasıdır. Bilindiği gibi genel Türkçedeki kelime başı **y** sesi bazı Türk lehçelerinde, onun içinde özellikle Kırgız Türkçesinde **c** sesine dönüşmüştür. Yani Kaşgarlı Mahmut'un bildirdiği, Oğuz ve Kıpçaklarda **y**'nin **c**'ye dönüşmesini düzenli olarak devam ettiren tek çağdaş lehçe Kırgız Türkçesidir.⁸⁵

24. **yay-** (I) – otlamak (C.A).

Kırgız Türkçesinde *otlatmak* anlamında kullanılan 'Koy **cayıp** keyip baratsam, bir koy artta kalıp kaldı (*Koyunu otlatırken bir koyun geride kaldı*) (Cantöşev)' **cay-** fiili,⁸⁶ Kocaeli ağzında **yay-** şeklinde geçmektedir.⁸⁷ Bu kelimedeki **yalıncat** kelimesinde olduğu gibi kelime başı tonlu **y** sesinin tonsuz **c** sesine dönüşmesi görülmektedir.

25. **yay-** (II) – sermek.

Kocaeli ağzında *sermek* anlamında kullanılan **yay-** fiili,⁸⁸ Kırgız Türkçesinde **cay-** şeklinde geçmektedir: Burma kaynagan samoordu alıp kelip, dastorkondu **caydı** (*Burma pişmiş semaveri getirip, destarhanı serdi*) (Kaimov).⁸⁹ Bu fiilde de **yalıncat** kelimesinde olduğu gibi kelime başı tonlu **y** sesinin tonsuz **c** sesine dönüşmesi görülmektedir.

26. **yarma** – buğday, arpa, mısır, bezelye vb. nin iri çekilmiş, dövmesi.

Kırgız Türkçesinde *buğday*, *arpa*, *mısır*, *bezelye vb. nin iri çekilmiş, dövmesi* anlamında kullanılan **carma** kelimesi,⁹⁰ Kocaeli ağzında **yarma** şeklinde geçmektedir.⁹¹ Bu kelimedeki **yay-** kelimesinde olduğu gibi kelime başı tonlu **y** sesinin tonsuz **c** sesine dönüşmesi görülmektedir.

81 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1110; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 170.

82 DS X, 3725.

83 DS XI, 4146.

84 Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 220.

85 Sertan Alibekiroğlu, "Türkçede Ön Seste Y", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8/1, 2013, s. 701

86 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 386; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 214.

87 DS XI, 4213.

88 DS XI, 4213

89 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 386; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 214.

90 Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 235.

91 DS XI, 4187.

27. **yel, yél** – ağrı, sızı, romatizma.

Kırgız Türkçesinde *ağrı, sızı, romatizma* anlamında kullanılan **yel** kelimesi Kocaeli ağzında *ağrı, sızı, romatizma* anlamında ve **yel** şeklinde geçmektedir.⁹² Burada da kelime başı tonlu **y** sesinin tonsuz **c** sesine dönüşmesi görülmektedir.

28. **yol** – kez.

Kırgız Türkçesinde *kez, defa* anlamında **colu** kelimesi kullanılmaktadır: Sadık rayongo neçen **colu** barıp keldi (*Sadık ilçeye birkaç kez gitti*) (Baytemirov).⁹³ Söz konusu kelime Kocaeli ağzında *yol* şeklinde bulunmaktadır.⁹⁴ Bu kelimedeki söz başı **y** sesinin **c** sesine dönüşmesinden başka kelime sonu **u** sesinin düşmesi de görülmektedir. Yani Kocaeli ağzında kelime sonu **u** sesi düşmüştür.

29. **yon-** – *yontmak* (C.A).

Kocaeli ağzında *yontmak* anlamında kullanılan **yon-** fiili,⁹⁵ Kırgız Türkçesinde **con-** şeklinde geçmektedir: Ketmendin sabın **conup**, koroodo oturgan atamdı kördüm (*Bahçede küreğin sapını yontup oturan babamı gördüm*).⁹⁶ Burada da kelime başı tonlu **y** sesinin tonsuz **c** sesine dönüşmesi görülmektedir.

30. **yorga** – atlarda, rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan.

20. yüzyılın başına kadar yarı göçebe hayatı sürdüren Kırgızlarda atçılık çok gelişmiş, bundan dolayı atların özellikleri, rengi, yürüyüş biçimi ile ilgili birçok kelime bulunmaktadır. Öyle kelimelerden birisi rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvanı bildiren **corgo** kelimesidir: Karager ce celgeni ce **corgosu** bilinbeyt (*Karagerin ya koştığı ya yorga ettiği bilinmiyor*) (Beşenaliev).⁹⁷ Kocaeli ağzında da atların rahvana yakın bir yürüyüş biçimini, yumuşak rahvanı bildirmek için **yorga** kelimesi kullanılmaktadır.⁹⁸ Bu kelimedeki söz başındaki **y** sesinin **c** sesine dönüşmesinden başka, kelime sonu düz **a** sesinin ilk hecedeki yuvarlak **o** sesinin etkisiyle yuvarlak **o** ünlüsüne dönüşmesi görülmektedir.

31. **yun-** – yıkanmak.

Kelime başı tonlu **y** sesinin tonsuz **c** sesine dönüştüğü kelimelerden birisi Kırgız Türkçesinde *cuun-* 'Siz **cuunup**, tamak içip, biraz es alınız (*Siz yıkanıp, yemek yiyip, biraz dinleniniz*) (Cantöşev),⁹⁹ Kocaeli ağzında **yun-** şeklinde geçen ve *yıkanmak* anlamına gelen fiildir.¹⁰⁰

Gördüğümüz gibi Kocaeli ağzında geçen 31 kelime biraz ses değişikliğine uğramışsa da anlam bakımından aynı şekilde Kırgız Türkçesinde de bulunmaktadır.

92 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 341.

93 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 473.

94 DS XI, 4288.

95 DS XI, 4294.

96 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 474; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 260.

97 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 481; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 261.

98 DS XI, 4298.

99 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 494; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 271.

100 DS XI, 4320.

2.3. SES BAKIMINDAN AYNI, ANLAM BAKIMINDAN BİRAZ DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN KELİMELER

Bazı kelimeler Kocaeli ağzında ve Kırgız Türkçesinde ses bakımından aynı, ancak, anlam bakımından değişikliğe uğrayarak geçmektedir. Örneğin, **çılıbır** kelimesi Kocaeli ağzında *anahtar zinciri* anlamında kullanılmışsa, Kırgız Türkçesinde *yular, dizgin* anlamında geçmektedir.

1. **arış** – kolun dirsek ile bilek arasındaki kısmı.

Kocaeli ağzında *kolun dirsek ile bilek arasındaki kısmı* anlamında kullanılan **arış** kelimesi Kırgız Türkçesinde *adım* anlamında geçmektedir: Acal colu çildin **arışınan** kısa (*Ecel yolu kuşun adımından kısadır*) (Sıdıkbekov).¹⁰¹

2. **bah** – evet, peki, olur, öyle anlamında edat.

Kocaeli ağzında *evet, peki, olur, öyle* anlamına gelen **bah** edatı Kırgız Türkçesinde sevinçte, neşendikte, razı oldukça kullanılan bir edat olarak geçmektedir: **Bah!** Muzdaktığın aytpa (*Bah! Soğukluğuna bak*) (Beyşenaliev).¹⁰²

3. **bıldılda-** – kendi kendine konuşmak, homurdanmak, fısıldamak (C.A).

Kocaeli ağzında *kendi kendine konuşmak, homurdanmak, fısıldamak* anlamında kullanılan **bıldılda-** fiili Kırgız Türkçesinde *bıdı-bıdı etmek, çabuk konuşmak* anlamında bulunmaktadır: Cıpar koldorun arkasına çasırp **bıldıldap** bat-bat ayttı (*Cıpar, ellerini arkasına alıp, bıldıldayıp, çabuk konuştu*) (Sıdıkbekov).¹⁰³

4. **çebiç** – bir yaşındaki keçi yavrusu.

Kocaeli ağzında bir yaşındaki keçi yavrusunu bildiren **çebiç** kelimesi Kırgız Türkçesinde anlam bakımından çok az değişikliğe uğrayarak bir yaş geçiren keçiyi bildirmektedir: Özüm bakkan **çebiçterdin** ulagı (*Kendim yetiştiren çebiçlerin yavrusu*) (Tokombaev).¹⁰⁴

5. **çılıbır** – anahtar zinciri.

Kocaeli ağzında *anahtar zinciri* anlamında kullanılan **çılıbır** kelimesi Kırgız Türkçesinde *yular, dizgin* anlamında geçmektedir: Çoң koyçu menen Esen attarın **çılıbırınan** karmap çette turuşat (*Çoң Koyçu menen Esen atlarının yularından tutup uzakta duruyorlar*) (Cantöşev).¹⁰⁵

6. **çıldur** – fitik hastalığı olan (kimse).

Kocaeli ağzında *fitik hastalığı olan (kimse)* anlamında kullanılan **çıldur** kelimesi Kırgız Türkçesinde *konusurken bazı sesleri söyleyemeyen kimse* anlamında geçmektedir.¹⁰⁶

101 DS I, 323; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 121; Yudahin, *Kırgızsko-Russkiy I...*, s. 74.

102 DS II, 486; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 191; Yudahin, *Kırgızsko-Russkiy I...*, s. 118.

103 DS II, 660; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 289; Yudahin, *Kırgızsko-Russkiy I...*, s. 170.

104 DS III, 1099; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1317; Yudahin, *Kırgızsko-Russkiy II...*, s. 354.

105 DS III, 1171; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1350; Yudahin, *Kırgızsko-Russkiy II...*, s. 387.

106 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 251.

7. **irile-** – hayvan saman yerken irisini seçip bırakmak.

Kocaeli ağzında *hayvan saman yerken irisini seçip bırakmak* anlamına gelen **irile-** fiili Kırgız Türkçesinde *bir şeyin irisini seçmek* anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁷

8. **kapçık** – boş mermi kovanı (C.A).

Kocaeli ağzında *boş mermi kovanı* anlamında kullanılan **kapçık** kelimesi Kırgız Türkçesinde *cüzdân, küçük torba* anlamında geçmektedir: Sadaka degen nerselerge moldonun **kapçığı** tolot (*Sadakaya verilen nesnelere kollanın cüzdânı dolmaktadır*) (Sasıkbaev).¹⁰⁸

9. **kayrak I** – taşlı, kumlu, ekime elverişli olmayan toprak.

Kocaeli ağzında *taşlı, kumlu, ekime elverişli olmayan toprak* anlamına gelen **kayrak** kelimesi Kırgız Türkçesinde *sulanmayan, ancak ekime elverişli toprak* anlamında geçmektedir: Töştögü apay bettin baarı **kayrak** (*Dağ eteğindeki toprağın tamamı sulanmadan ekilen topraktır*) (Taştemirov).¹⁰⁹

10. **kayrak II** – yassı, düz, tabaka halindeki taş.

Kocaeli ağzında yassı, düz, tabaka halindeki taşı bildiren **kayrak** kelimesi Kırgız Türkçesinde anlam bakımından çok az değişikliğe uğrayarak bileği taşıyı bildirmektedir: **Kayraktay** tili calangan, Kadoodoy tişi sanalğan (*Dili bileği taşı gibi keskin, dişleri taş gibi büyük*) (Tokombaev).¹¹⁰

11. **kesek** – geri kalan parça, artık.

Kocaeli ağzında *geri kalan parça, artık* anlamında kullanılan **kesek** kelimesi Kırgız Türkçesinde *parçalanmış bir şeylerin büyüğü, parçalanmamış kısmı* anlamında geçmektedir: Alar kömürdün keseklerine, tozoğuna kömüldü da kaldı (*Onlar kömürün parçalanmış kesekleri, tozu altında kaldılar*) (Sasıkbaev).¹¹¹

12. **tam** – ahır.

Kocaeli ağzında *ahır* anlamına gelen **tam** kelimesi Kırgız Türkçesinde *ev, balçıktan, kerpiçten yapılan ev* anlamında kullanılmaktadır.¹¹²

9. **tetik** – becerikli.

Kocaeli ağzında *becerikli* anlamına gelen **tetik** kelimesi Kırgız Türkçesinde *neşeli; anlayışlı, becerikli* anlamında geçmektedir: Apakem, menin apakem, Akılığ **tetik** can eleğ (*Anneciğim, benim anneciğim, Akılın anlayışlı insan idin*) (Akmataliev).¹¹³

107 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 285.

108 DS VIII, 2248; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 639; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 344.

109 DS VIII, 2706; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 599; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 320.

110 DS VIII, 2706; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 598; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 320.

111 DS VIII, 2761; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 698; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 380.

112 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 322.

113 DS X, 3899; Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1172; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 231.

10. **uz** – uygun, yerinde, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).

Kocaeli ağzındaki **uz** kelimesi *uygun, yerinde, iyi, ustaca, düzgün* anlamlarına gelerek nesne, iş, durum için kullanılmaktadır.¹¹⁴ Söz konusu kelime Kırgız Türkçesinde *usta, eli uz, becerikli, mahir* anlamlarında insanlar için yer almaktadır: Körkömsüj **uzdun** sokkon kilemindey (*Güzelsin usta yapan kilem gibi*) (Ümötaliev).¹¹⁵

Gördüğümüz gibi Kocaeli ağzında geçen 10 kelime biraz anlam değişikliğine uğramışsa da ses bakımından aynı şekilde Kırgız Türkçesinde de bulunmaktadır.

2.4. HEM SES, HEM DE ANLAM BAKIMINDAN BİRAZ DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN KELİMELER

Bu tür kelimeler Kocaeli ağzında ve Kırgız Türkçesinde hem ses hem de anlam bakımından ses değişikliğine uğramış şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, Kocaeli ağzında geçen ve *bir kap-tan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak* anlamında kullanılan **kotar-** fiili Kırgız Türkçesinde **kotor-** şeklinde ve *değitirmek-* anlamında kullanılmaktadır.

1. **bilki-** – çürümeye, erimeye yüz tutmak, bozulmak.

Kocaeli ağzında *çürümeye, erimeye yüz tutmak, bozulmak* anlamında **bilki-** fiili geçmektedir.¹¹⁶ Bu fiil Kırgız Türkçesinde **bilgi-** şeklinde ve *bozulup kötü kokmak* anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁷ Yani anlam bakımından biraz değişikliğe uğramış, kelime içi sert **k** sesi yumuşak **g** sesine dönüşmüştür.

2. **bişek** – yayık döğmede kullanılan ağaç.

Kocaeli ağzında *yayık döğmede kullanılan ağaç* anlamında kullanılan **bişek** kelimesi Kırgız Türkçesinde *kımız karıştırmak için kullanılan değnek* anlamında geçmektedir.¹¹⁸ Anlam değişikliğinden başka Kocaeli ağzında söz konusu kelimenin ortasındaki **k** sesi düşmüştür.

3. **boydak** – yükü olmayan yaya.

Kırgız Türkçesinde *bekâr* anlamında **boydok** kelimesi geçmektedir: **Boydok** kelgen balanı carduu kıldım (*Bekâr gelen çocuğu evlendirdim*).¹¹⁹ Söz konusu kelime mecâzi anlamda yükü olmayan atı, hayvanı bildirmektedir: **Boydok** atın cetelep (*Yükü olmayan atını yedeğe alıp*) (Manas).¹²⁰ Ele alınan kelime Kocaeli ağzında **boydak** şeklinde ve *yükü olmayan yaya* anlamında kullanılmaktadır.¹²¹ Demek ki anlam bakımından biraz değişikliğe uğramış, ses bakımından küçük ünlü uyumu etkisi ile ikinci hecedeki düz **a** sesi yuvarlak **o** sesine dönüşmüştür.

114 DS XI, 4052.

115 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1250; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 299.

116 DS II, 666.

117 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 291; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 171.

118 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 231.

119 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 241; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 140.

120 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 241.

121 DS II, 745.

4. **çıgır** – karlı yerlerde kürekle açılan yol.

Kocaeli ağzında *karlı yerlerde kürekle açılan yol* anlamında **çıgır** sözcüğü kullanılmaktadır.¹²² Söz konusu kelime Kırgız Türkçesinde **çyır** şeklinde *tek kişi geçecek yol, insan, hayvan iziyle oluşmuş yol* anlamında geçmektedir: Düşön aldığa çıgıp **çyır** saldı (*Düşön öne çıkıp ince yol yaptı*).¹²³ Gözrdüğümüz gibi anlam bakımından çok az değişikliğe uğramıştır.

5. **çitak** – kavgacı, kaba kimse.

Kocaeli ağzında *kavgacı, kaba kimse* anlamında **çitak** kelimesi geçmektedir.¹²⁴ Söz konusu kelime Kırgız Türkçesinde **çatak** şeklinde, ancak aynı anlamda kullanılmaktadır: Şaardan **arı** beş kilometr cerde köl bar (*Şehirden 5 kilometre doğru göl vardır*) (Cantöşev).¹²⁵ Kocaeli ağzında bu kelime başındaki **a** sesi uzun ünlü ise, Kırgız Türkçesinde kısa ünlüdür.

6. **dirlik** – sağlık.

Kırgız Türkçesinde *hayat* anlamında **tirilik** kelimesi kullanılmaktadır: **Tiriliğin** küçü birlikte (Hayatın gücü huzurdadır).¹²⁶ Söz konusu kelime Kocaeli ağzında *sağlık* anlamında ve *dirlik* şeklinde geçmektedir.¹²⁷ Bu kelimedeki ses farklılığı Kırgız Türkçesinde **t** olan sesin Kocaeli ağzında ötümlü **d** olmasıdır.

7. **eke** – zeki, çok bilgili adam.

Kocaeli ağzında geçen **eke** kelimesi *zeki, çok bilgili adam* anlamına gelmektedir.¹²⁸ Bu kelime Kırgız Türkçesinde **ake** şeklinde ve *baba; ağabey* anlamında kullanılmaktadır: Apamdan surap, **akemdin** anığın bütün surayın (*Anne sorup, babamın durumunu öğreniyim*).¹²⁹ Söz konusu kelime başındaki kalın **a** ünlüsünün ince **e** ünlüsüne dönüşmesi görülmektedir.

8. **kotar-** – bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak.

Kocaeli ağzında *bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak* anlamında kullanılan **kotar-** fiili Kırgız Türkçesinde *çevirmek, yerini değiştirmek* anlamında geçmektedir.¹³⁰ Anlam değişikliğinden başka Kırgız Türkçesinde söz konusu kelimenin ikici hecesindeki **düz a** sesi ilk hecedeki **o** yuvarlak ünlüsünün etkisi ile yuvarlak **o** sesine dönüşmüştür.

9. **kuli** – at veya eşek yavrusu.

Kırgız Türkçesinde at yavrusu için **kulun** kelimesi kullanılmaktadır: Saaganıman köp kalat, Sarı **kulun** emgenge (*Sadıktan sonra çok süt kalır, Sarı kulunun emmesi için*) (Osmonov).¹³¹ Söz

122 DS III, 1160.

123 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1348; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 385.

124 DS III, 1241.

125 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 120; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 72.

126 Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 238.

127 DS IV, 1518.

128 DS V, 1692.

129 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 62; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 38.

130 Alimova, *Türkiye Türkçesi...*, s. 296.

131 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 812; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 443.

konusu kelime Kocaeli ağzında **kuli** şeklinde geçerek at veya eşek yavrusunu bildirmektedir.¹³² Yani anlam bakımından anlam genişlemesi sonucu sadece at değil, eşek yavrusunu da bildirmeye başlamış, ses bakımından kelime sonu **n** sesi düşmüştür.

10. **suluk** – at dizginlerinin altındaki zincire takılan halka.

Kocaeli ağzında *at dizginlerinin altındaki zincire takılan halka* anlamında kullanılan **suluk** kelimesi,¹³³ Kırgız Türkçesinde *at dizginlerini gemle bağlayan yeri* anlamında geçmektedir.¹³⁴ Anlam değişikliğinden başka Kırgız Türkçesinde söz konusu kelimenin ikici hecesindeki düz **a** sesi ilk hecedeki **o** yuvarlak ünlüsünün etkisi ile yuvarlak **o** sesine dönüşmüştür.

11. **şına** – tekerleğin demir çemberi.

Kırgız Türkçesindeki **şınaa** kelimesi *kütüğü yarmak için kullanılan ucu sivri, yassı, enli çivi, takoz, kıski, kama* anlamında kullanılmaktadır: **Şınaa** kaguu (*Kama sokmak*).¹³⁵ Kocaeli ağzında da tekerleğin demir çemberini bildiren **şına** kelimesi bulunmaktadır.¹³⁶

12. **toklu** – altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu.

Kocaeli ağzında altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzuyu bildiren **toklu** kelimesi,¹³⁷ Kırgız Türkçesinde **toktu** şeklinde geçerek bir yaşı geçmiş genç koyun için kullanılmaktadır: Bul kıştoogo **toktular** kıştayt (*Bu ağılda toklular kışlayacak*) (Cantöşev).¹³⁸

13. **yüklü** – gebe.

Edebî dilde *yükü olan* anlamına gelen **yüklü** kelimesi Kocaeli ağzında mecazîleşerek *gebe* anlamını vermektedir.¹³⁹ İlginç olan tarafı söz konusu kelime Kırgız Türkçesinde **cüktüü** şeklinde mecazî anlamda gebeyi bildirmektedir: Kumruhan **cüktüü** bolup kalıptır (*Kumruhan gebe olmuş*) (Abdukarimov).¹⁴⁰

Gördüğümüz gibi Kocaeli ağzında geçen 13 kelime Kırgız Türkçesinde hem anlam hem de ses bakımından değişikliğe uğramış şekilde bulunmaktadır.

Bundan başka, K.Acar tarafından kullanımdan düşmekte olan kelimeler adı altında verilen **araba goş-** (hayvan arabasını hazırlamak) birleşik fiili Kırgız Türkçesinde de kullanılmaktadır: **Araba koşup** at aydap, Kandaysıñ buuday tartkanga (*Araba goşup at sürüp, Buğday taşımaya hazır mısın*) (Osmonkul).¹⁴¹

132 DS VIII, 2997.

133 DS X, 3692.

134 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1109; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 168.

135 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1391; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 421.

136 DS X, 3769.

137 DS X, 3948.

138 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 1192; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy II...*, s. 245.

139 DS XI, 4328.

140 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 499; Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy I...*, s. 273.

141 Abduvaliev vd., *Kırgız Tilinin...*, s. 750.

SONUÇ

Gördüğümüz gibi Kocaeli ağzı ile Kırgız Türkçesinde ortak 65 kelime geçmektedir. Bunlardan 11 kelime hem anlam hem de ses bakımından hiç değişikliğe uğramamışsa, 31 kelime biraz ses değişikliğine uğramışsa da anlam bakımından aynı şekilde bulunmaktadır. 10 kelime ses bakımından değişmiş, ancak anlamları aynıdır. 13 kelime hem anlam hem de ses bakımından değişmiştir.

Toplam 65 kelimenin 33 ü C. Alimova'nın eserinde bulunmaktadır. 32 kelime de ilk tespit edilmiştir. Demek ki Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağzıları, onun içinde Kocaeli ağzı ortasında bazı benzerliklerin olduğu kesindir. Bunun nedenini iki şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi, Eski Türkçenin etkisidir. Yani hem Kocaeli ağzında hem de Kırgız Türkçesinde bulunan eski kelimeler benzerlik yaratmaktadır. **Araba goş-** (hayvan arabasını hazırlamak) birleşik fiilini, **suluk, çilbır** gibi kelimeleri bu şekilde açıklamak mümkündür. İkincisi, daha çok Oğuz Türk lehçeleri üzerinde kurulmuş olan Türkiye Türkçesini konuşan Türkiye Türkleri arasında Kıpçak, Karluk Türk boyları mensuplarının olmasıdır. A. Akar, Türkiye Türkçesi ağzılarındaki Oğuzca dışı dil unsurlarını ele alan çalışmasında bazı Oğuzca dışı dil unsurlarının Selçuklu, Osmanlı döneminde gelen Kıpçak, Karluk boylarının etkisiyle açıklanabileceğini düşünmektedir.¹⁴² Kocaeli ağzı ile Kırgız Türkçesi ortasındaki bazı benzer kelimeler işte bu nedenle açıklanabilir. Örneğin, **mışık** kelimesi Kocaeli ağzında Kırım göçmenlerinin konuşma dilinde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abduvaliev İ. vd., *Kırgız Tilinin Sözdüğü*, Bişkek, 2010.
- Acar, Kenan, "Kocaeli Ağzılarında Kullanımdan Düşmekte Olan Bazı Sözcükler", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu (20-22 Nisan 2006) Bildirileri*, 2007, ss. 1-22.
- Alibekiroğlu, Sertan, "Türkçede Ön Seste Y", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/1 (2013), ss. 685-710.
- Alimova, Cıldız, *Türkiye Türkçesi Ağzıları ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011.
- Akar, Ali, "Türkiye Türkçesi Ağzılarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları", *38. ICANAS Bildiriler/Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi*, C. I, Ankara, 2011, ss. 23-38.
- Ata, Aysu, "Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler", *Türkoloji Dergisi*, C. XIII, S. 1, Ankara, 2000, ss. 67-99.
- Buran, Ahmet & Alkaya, Ercan, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Elazığ, 1999.
- Çengel, Hülya Kasapoğlu, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Ankara, 2005.
- DS: *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I-XII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- DLT: *Divanü Ligat-it-Türk Tercümesi* I, II, III, IV, çev. Besim Atalay, Ankara, 1998.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2004.

¹⁴² Ali Akar, "Türkiye Türkçesi Ağzılarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları", *38. ICANAS Bildiriler/Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi*, C. I, Ankara, 2011, s. 23-38.

- Gökçür, Engin, "Van Gölü Havzası Ağzlarında Kullanılan Eski Türkçe ve Orta Türkçe Menşeli Sözcükler Üzerine", *Diyalektolog*, S. 4, 2012, ss. 35-45.
- Karaağaç, Günay, *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul, 2012.
- Korkmaz, Z., "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı 1972*, Ankara, 1975, ss. 433-446.
- Nadelyayev V.M. vd., *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Moskova-Lenigrad, 1969.
- E.R. Tenişev vd. *Sravnitel'no-Istoriceskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Fonetika*, Moskova, 1984.
- Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, Ankara, 2008.
- Useev, Nurdin, "Kırgız Türkçesi Ağzlarında Köktürk Harfli Yazıtlara Ait Söz Varlığı", *1. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*, ed. Cengiz Alyılmaz, Metin Yılmaz, Özgür Ay, Afyonkarahisar, 2010, ss. 281-296.
- Useev, Nurdin, *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekstter*, Bişkek, 2011.
- User, Hatice Şirin, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Söz Varlığı İncelemesi, Konya, 2009.
- Zayançkovskiy, A. A., "Tartışma Konuşması", *Voprosı Diyalektologii Tyurkskih Yazıkov*, Bakü, 1958, ss. 132-134.
- Torun, Yeter, "Türkiye Türkçesi ve Balkan Ağzlarında 'Kaçan' Soru Sözcüğü", *Diyalektolog*, 5 (2012), ss. 47-53.
- Yudahin, K.K., *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, C. I, Frunze, 1985.
- Yudahin, K.K., *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, C. II, Frunze, 1985.